

УДК 811'11'37

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СКЛАДНИХ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ТЕРМІНІВ

Олена Сидоренко,

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
вул. Володимирська 64/13, Київ, 01601, Україна
e-mail: office.chief@univ.net.ua*

Роман Дудок

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна
e-mail: romandudok@ukr.net*

Досліджено функціонально-семантичні особливості складних суспільно-політичних термінів. Проаналізовано семантичну роль структурних компонентів складних термінів у поповненні та збагаченні англійської суспільно-політичної термінології. Виявлено продуктивні типи суфіксальних термінотвірних компонентів.

Ключові слова: суспільно-політичний термін, складні терміни, структурно-семантичні типи, суфіксальне термінотворення, стилістичні тропи.

Усебічні аспекти суспільно-політичних термінів (далі – СПТ) розглядаються багатьма дослідниками, у площині лексико-семантичних особливостей – О. Й. Шейгал, М. А. Брейтер, Н. І. Клушина, Г. Я. Солганик, І. В. Холявко, структурно-композиційних особливостей – С. І. Потапенко, А. О. Стриженко, функціональних особливостей – М. М. Володіна, Б. О. Зільберт, Т. В. Чернишова та інші. Проте питання про сутність функціонально-семантичних особливостей складних СПТ надалі залишається дискусійним, що зумовлює актуальність розвідки.

Актуальність дослідження полягає в тому, що семантичний та особливо функціональний рівні дослідження складних СПТ на сучасному етапі розвитку термінознавства набувають все більшої значущості, вона визначається загальним зацікавленням лінгвістів до комплексного вивчення фахової лексики.

Мета полягає у визначенні функціонально-семантичної сутності складних СПТ, мовних засобів їх вираження у професійному англomовному дискурсі. Реалізація цієї мети передбачає розв'язання **завдання**, яке полягає в розкритті смислового наповнення терміна, ролі функціонального потенціалу компонентів складних СПТ тощо.

Новизна полягає в тому, що у розвідці здійснено спробу комплексного підходу до аналізу глибинних семантичних структур СПТ, їхніх доміантних концептів у межах інваріантної структурно-композиційної моделі складних СПТ.

Незважаючи на значну зацікавленість складними термінологічними одиницями (О. Боровська, А. Д'яков, Т. Кияк, О. Лисенко, А. Олійник, Г. Онуфрієнко, В. Пілецький, Г. Сергєєва та інші.), на сьогоднішній день ця проблема не отримала відповідної структурно-морфологічної та функціонально-семантичної характеристики. Словосполучення як терміни, їхня специфіка і місце серед інших усталених словосполучень не достатньо вивчене в лінгвістичній науці. Перш ніж перейти до опису структурно-морфологічних і функціонально-семантичних особливостей складних слів-термінів, варто коротко зупинитися на деяких проблемах словоскладення, які безпосередньо пов'язані із досліджуваною проблемою.

Під складними термінами розуміємо номінативні одиниці, які складаються з кількох самостійних елементів мови. Попри свою структурно-семантичну багатогранність складні терміни володіють загальною рисою лексичного членування як складні номінативні одиниці семантичної структури.

Лексичне і синтаксичне членування є специфічною рисою багатьох складних слів-термінів, де роздільність є основною якістю термінологічного номінування. Як справедливо зауважує Г. О. Винокур, “дійсно існує потреба висловити дві ідеї в одному слові. У термінології важливо зберегти внутрішню форму, показати, що відповідне поняття є не простим, а певним відношенням між двома іншими поняттями” [4, с. 3–35]. Саме такими термінами є складні слова, в яких чітко експлікуються семантичні відношення між їх компонентами. Вони є власне тими розчленованими термінологічними одиницями, які позначають наукові поняття, здатні окремо вказувати на їх відношення до іншого поняття, властивості, якості тощо. Наприклад: *political equality* – політична рівність; *social security* (safety) – соціальна безпека.

У лінгвістичній літературі висловлюється думка, що в англійському фаховому дискурсі термінологічний фонд поповнюється за допомогою ідіоматичних та неідіоматичних складних СПТ: *public-spirited* – *наміотично настроєний*; *statesman* – *державний, політичний діяч*; *would-be* – *той, що претендує на посаду*, де завдяки переосмисленню першого або другого компонента, значення складного терміна виводиться зі значення його складових частин: *peace-breaking* – *порушення миру*; *self-defence forces* – *сили самозахисту* тощо. Аналіз фактологічного матеріалу доводить, що ідіоматичні складні терміни утворюють основну кількість стійких одиниць мови, що фіксуються словниками. Це переважно оказіональні, ситуативні складні терміни, що позначають, як правило, поняття з їх випадковими “факультативними” ознаками [9, с. 78]. Для прикладу оказіональні метафоризовані *номени*: *political killer*; *to crush down opposition*, *speech writer*, *oligarch*, *political harem*, що позначають поняття з характерними з точки зору наукової теорії ознаками, їх системними відношеннями до інших понять.

За твердженням М. Д. Степанової, цільність номінації складних термінів не порушується, оскільки перший компонент виражає постійну якісну ознаку поняття [8, с. 289]. Наприклад, *production anarchy* – *анархія виробництва* можна передати терміносполученням *anarchy in the production*. Однак, незважаючи на те, що складні терміни повністю зберігають значення, що випливають з їх складових частин, значна частина з них все ж зазнає певної смислової зміни.

З погляду структури та семантичного наповнення не усі складні слова СПТ утворюються як терміни, оскільки серед них знаходимо ті, що дійсно виникли спеціально як терміни через словоскладення загальнонавчаної лексики і використання їх вже як термінів.

У процесі словоскладення СПТ отримує додаткову можливість для простих термінів поєднуватись шляхом комбінацій термінологічних і часто не термінологічних компонентів: *to null the treaty* -анулювати договір; *to hold his office* – обіймати посаду; *to adopt a decision on cooperation* – прийняти рішення щодо співпраці.

Аналіз складних слів за наявності в їх структурі термінологічних і не термінологічних компонентів дає можливість виявити продуктивні шляхи утворення структурно-семантичних типів СПТ, їх семантичні і функціональні особливості, “взаємодію з іншими структурно-семантичними типами термінів, а також із словниковим фондом загальнолітературної англійської мови” [1, с. 62]. Наприклад, СПТ *state property* – *property of the state* – “державна власність” на своєму структурно-семантичному та функціональному рівнях опирається на атрибутивні відношення приналежності до їх компонентів. В якості ще одного прикладу, наведемо складний термін *party press* – *партійна преса*, де перший компонент є спеціалізованим експлікатором ознаки, завдяки якій терміни отримують той чи інший відтінок термінологічного забарвлення. Характерною рисою СПТ є те, що в якості першого компонента можуть виступати термінологічні і не термінологічні одиниці різних граматичних розрядів слів, скажімо, атрибутивне в наведеному *party press* та номінативне у такому контексті – *He refused to be a party to such underhanded schemes* – Він відмовився бути учасником таких закулісних схем.

Найчисельнішою групою серед досліджуваного корпусу складних термінів є СПТ, де перший компонент виступає головним смисловим наповненням. Наприклад, *the outside world* – *зовнішній світ*, де СПТ вступає в семантичні зв’язки з філософськими термінами “*мислення, форми мислення*” і синонімічні зв’язки з терміном “*буття*”, реалізуючи філософське значення *реальний світ, що існує об’єктивно, незалежно від нашої свідомості*. Аналогічно, англійське *conscience* - “*свідомість*” експлікує філософське значення в контексті, де вступає у зв’язки з термінами *being* – *буття, nature* – *природа* і синонімічні відношення з терміном *thinking* – *мислення*.

Аналіз досліджуваних складних СПТ засвідчує, що переважна їх більшість утворюється через комбінації термінологічних і не термінологічних одиниць. Тобто, можемо говорити про термін як у “межах самих термінологічних одиниць, так і спосіб взаємодії СПТ із загальноновживаною лексикою” [5, с. 62].

Спостереження підтверджують, що складні терміни часто експліковані різними граматичними розрядами, що формують їх структурно-семантичні типи, головню з номінативних та атрибутивних компонентів: *national animosity; dynamic diplomacy; extensive assistance; social privileges; acceleration of relations*.

Академік В. В. Виноградов справедливо вважає, що “словосполучення, як і слова, є номінативними засобами мови для позначення предметів, явищ, процесів тощо” [3, с. 67]. Серед досліджуваних нами складних термінів найчисельнішу групу формують іменники як найтипівіша в номінативній функції категорія для позначення нових предметів і процесів СПТ: *democracy* – *форма правління, політичний лад, при якому верховна влада належить народові; absolute, pure democracy; constitutional democracy; social democracy*.

У ракурсі дослідження складних СПТ досі немає чіткого розмежування між фразеологічними та термінологічними словосполученнями. Адже, змішування одних типів

усталених словосполучень з іншими триває ще з часів Г. Пауля, який без будь-якого розмежування розглядав “усталені словосполучення з прямим значенням – назви наукових понять” [10]. Їх традиційно об’єднують у одній групі за принципом не співпадіння між значенням усього з’єднання і значеннями його складових частин: *president’s final speech; ambassador’s national flag; performance of official duty; atmosphere of good neighborly relations and cooperation*.

Отже, спільність термінологічних словосполучень полягає в нерозривності їх фразової структури, що дозволяє виступати у мові в готовому вигляді як еквіваленти слів, причому більшість таких складних термінів перетворюється у так звані *фразеологічні зрощення*. Особливої уваги тут заслуговує думка О. С. Ахманової, яка розрізняє “як фразеологічні терміни, за характером номінації цілісні одиниці, так і багато чисельні словосполучення, які займають проміжну позицію між вільними словосполученнями і власне фразеологічними одиницями” [2, с. 178].

З огляду на зазначене складні СПТ можна поділити на три групи:

1) галузеві терміни, що складаються з обох членів-термінів і зазвичай зрозумілі лише фахівцям у галузі суспільних наук: *Old Glory; Englishry*.

2) терміни змішаного типу, в яких лише один член є термінологічним словом: *social safety; political equality*.

3) терміни, що складаються з обох не термінологічних слів: *citizenship; civil society*.

Слід додати, що кожна з цих груп характеризується своїми особливими семантичними властивостями, оскільки за характером номінації терміносполучення є різнотипними одиницями, тобто повністю, частково або зовсім не членовані. Складні СПТ зберігають своє структурно-семантичне ядро, як зазвичай, це термін, який є незмінним *інваріантом* у різних контекстних формативах. Для прикладу, узагальнена сема *політичності* наявна у *political power; political argument; political situation; political struggle; political prisoner; political rights, etc.*

У рамках цієї розвідки проаналізовано численні терміносполучення, в яких експлікатором диференційної ознаки виступає прикметник, утворений від основи терміна – іменника: *antic, classic*, за якими в науковому дискурсі закріпились спеціальні значення “*древній*”, “*класичний*”: *antic philosophy – антична філософія; antic slavery – античне рабство; classic antiquity – класична древність; antic world – античний світ* [12].

Окремої уваги заслуговує спосіб суфіксального утворення, який у СПТ є надзвичайно різноманітним за своїм складом та семантичними типами. Для прикладу, суфікс –*dom* належить до групи продуктивних, оскільки за його допомогою утворюється найбільша кількість складних термінів, передусім іменники у збірному значенні: *Kingdom – королівство, королівська влада як територія* утворене від основи *King – король*; суфікс –*ic* для позначення назв наукових дисциплін, вчень або певного виду суспільної діяльності: *logic, dialectic, politic, republic* [11].

Варто зазначити, що складні терміни утворюються семантичним шляхом, завдяки пе-реосмисленню значень, у процесі якого термін набуває семантичного прирощення до уже наявних компонентів. Передусім, серед них можна виокремити групу термінів, у котрих значення виникли у результаті метонімічного перенесення – назви, результату дії, тобто шляхом перетворення процесуального значення у предметне: *constitution – конституція, будова, устрій, організація, уряд, правління; movemnt – рух – суспільний рух; trend – течія політична – і течія річки* [11].

Сюди, також, належать випадки перенесення назв “предметних” слів, як-от: *суспільно-політичний напрям* і *напрямок* у загальному сенсі *суспільний, державний устрій, порядок*, де у всіх наведених випадках наявна багатозначність, завдяки якій есплікується одне з термінологічних значень. Наприклад, *constitution* – *конституція і уряд* реалізуються в семантичних взаємозв’язках з іншими значеннями за допомогою метонімічного перенесення *державна, країна, нація, їхня конституція, уряд*.

Аналогічні процеси можна простежити на прикладі *history*, де залежно від різних семантичних відношень з іншими термінами та завдяки функціональним особливостям *history* отримує різні термінологічні відтінки.

Безперечно, для виявлення функціональних особливостей необхідно врахувати усі моменти семантичного взаємозв’язку *history* з іншими термінами. Для прикладу, завдяки відношенням його з термінами, що виражають поняття, пов’язані з розвитком людського суспільства та його інститутів, *history* набуває значення “історія” як *процес розвитку суспільства – history of the Middle Ages*. Слід зазначити, що така форма реалізації *history* у значенні “хід історичного розвитку” приховує у собі потенційну можливість виявлення також іншого смислу, а саме “історія як наука про щось”. Ще іншу семантико-функціональну реалізацію отримує значення *history* як *певний період або етап людської історії*, оскільки тут мова йде про *періодизацію історії*. Так, у *new history* як *новому періоду в історії*, це значення не виявляється у безпосередньому контексті його вживання, а завдяки його відношенням та протиставленням до системного ряду *old history* “*древня історія*”. Дійсно, наведені приклади можна розуміти двояко, адже важко збагнути, що приховано за формулою *history of philosophy* – *історія філософії* як наукова дисципліна чи *історичний хід розвитку філософії*.

Отже, найпоширенішим способом творення складних СПТ є не суфіксальні утворення, а семантичні, де як терміни використовуються вже готові суфіксальні одиниці. Використання загальноживаних суфіксальних складових для позначення спеціальних термінологічних одиниць утворює їх значну кількість.

Викладене вище, дає підстави дійти таких висновків.

Складні терміни як СПТ володіють низкою функціонально-семантичних особливостей та відрізняють їх від інших стійких словосполучень. За характером номінації – це різнотипні утворення, ступінь семантики та функціонування яких залежить від їх термінотвірних компонентів.

Найчисельнішими і найпродуктивнішими у функціонально-семантичному плані є синтаксичні типи: Adj. + N - “*прикметник + іменник*”, асемантичний тип: N + N - “*іменник + іменник*”, де усі термінологічні словосполучення володіють спільною структурно – семантичною особливістю.

Англійські складні терміни композиційно формуються із двох великих розрядів: а) прості терміни як структурно-семантичне ядро, на основі якого утворюється переважна більшість складних термінів. Група простих термінів є найчисельнішою у процесі афіксації і безафіксного термінотворення. Переважна більшість досліджуваних складних термінів виникли семантичним способом, головню шляхом використання загальнолітературної лексики та утворення безафіксного типу.

Другу, за кількістю групу, складають первинні терміни зі своїми усталеними суспільно-політичними значеннями, до яких належать терміни, запозичені в “готовому вигляді”, тобто такі, які з самого початку функціонують в англійській мові як СПТ. До категорії первинних

відносно також терміни, утворені від англійських термінологічних основ за допомогою безафіксного і суфіксального термінотворення. Вторинні терміни складають незначну частину термінів і зустрічаються рідко серед усіх продуктивних типів термінотворення, володіючи різною продуктивністю.

За нашими підрахунками, досліджуваній корпус складних СПТ сягає 70% із загальної кількості проаналізованих термінів. Отже, складні СПТ мають потенційну можливість поповнюватися різними способами з урахуванням ядра усталених первинних термінів.

Безперечно, що проблеми, пов'язані з вивченням семантико-функціональних особливостей СПТ, матимуть перспективу подальшого дослідження, тож вимагатимуть подальших розвідок у когнітивному та концептуальному вимірах.

-
1. Алефиренко Л. Б. Структурно-семантические свойства синонимических и вариантных однокоренных терминообразований / Л.Б. Алефиренко // Структурно-семантические особенности отраслевой терминологии. – Воронеж, 1982. – 184 с. 2. Ахманова. О. С. Очерки по общей и русской терминологии / О.С. Ахманова – М. – 1957. – 354 с. 3. Виноградов. В. В. Вопросы изучения словосочетаний / В.В. Виноградов – М. : Наука, 1954. – 118 с. 4. Винокур Г. О. О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии / Г.О. Винокур // Труды МИИФЛИ / Сб. статей по языкознанию. – М., 1939. – С. 3–35. 5. Головин Б.Н., Кобрин Р.Ю. Лингвистические основы учения о терминах. / Б.Н. Головин., Р.Ю. Кобрин – М., 1987. – 262 с. 6. Лемов. А.Я. Система, структура и функционирование научного термина (на материале русской лингвистической терминологии). / А.Я. Лемов - Саранск, 2000. – 240 с. 7. Снісаренко Я.С. Динамічні процеси у складі СПЛ східнослов'янських мов // Наукові записки / Серія: Філологічні науки (мовознавство). Я.С. Снісаренко / – Випуск №73. – Кіровоград, 2004. – С. 47–56. 8. Степанова М.Д., Шрам А.Н. Введение в семасиологию русского языка. / М.Д. Степанова., А.Н. Шрам – Калининград, 1980. – 510 с. 9. Янков А.В. Соціально-політичні неологізми в англійському варіанті англійської мови. // Структура, семантика, функціонування / А.В. Янков – Львів, 2004 – 148 с. 10. Н. Paul, Prinzipien der Sprachgeschichte, 2 Aufl., / Paul H. Halle: Max Niemeyer, 1986. – 281 S. 11. NTC's MASS MEDIA Dictionary by R. Terry Ellmore. / Terry R. National Textbook Company. N.Y., 1992. – 500 p. 12. Hornby A.S. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English / Albert Sidney Hornby. – Oxford : Oxford Press, 2001. – 792 p.

ФУНКЦИОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ СЛОЖНЫХ ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИХ ТЕРМИНОВ

Елена Сидоренко

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко,

ул. Владимирская 64/13, Киев, 01601, Украина

e-mail: office.chief@univ.net.ua

Роман Дудок

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко
ул. Университетская 1, Львов, 79000, Украина
e-mail: romandudok@ukr.net*

Исследованы сложные общественно-политические термины. Проанализирована семантическая роль структурных компонентов сложных терминов в пополнении и обогащении английской общественно-политической терминологии. Выявлены продуктивные типы суффиксальных терминообразовательных компонентов.

Ключевые слова: общественно-политический термин, сложные термины, структурно-семантические типы, суффиксальное терминообразование, стилистические тропы.

**THE FUNCTIONAL AND SEMANTIC PECULIARITIES
OF COMPOUND SOCIAL AND POLITICAL TERMS**

Olena Sidorenko

*Taras Shevchenko National University of Kyiv,
64/13, Volodymyrska St., Kyiv, 0160, Ukraine
e-mail: office.chief@univ.net.ua*

Roman Dudok

*Ivan Franko National University of Lviv
1, Universytetska St., Lviv, 79000, Ukraine
e-mail: romandudok@ukr.net*

The article is devoted to the research of compound social and political terms. The semantic role of the structural components of compound terms in the expansion and enrichment of social and political terminology has been elucidated. The productive means of suffixal term forming components have been pointed out.

Keywords: social and political terminology, compound terms, structural and semantic means, suffixal term formation, stylistic devices.

Стаття надійшла до редколегії
16.03.2014 р.

Статтю прийнято до друку
21.09.2014 р.